ФГБОУ ВО «УФИМСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ НАУКИ И ТЕХНОЛОГИЙ»
СИБАЙСКИЙ ИНСТИТУТ (ФИЛИАЛ) УУНиТ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Актуализировано:
на заседании кафедры
протокол №11 от «14» июня 2023 г.
Зав. кафедрой

/Х.Б. Нургалина

Согласовано:
Председатель УМК факультета

__________/ Л.Р. Сулейманова

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА ДИСЦИПЛИНЫ (МОДУЛЯ)

дисциплина «БАШКИРСКАЯ ДИАЛЕКТОЛОГИЯ»

Обязательная часть

(обязательная часть или часть, формируемая участниками образовательных отношений, факультатив)

программа бакалавриата

Направление подготовки
44.03.05 Педагогическое образование (с двумя профилями подготовки)

Направленность (профиль) подготовки
«Иностранный (английский) язык»
Направленность (профиль) подготовки
«Образование в области родного языка и литературы (Башкирский язык и литература)»

Квалификация
бакалавр

Разработчик (составитель)
доцент, к.ф.н., доцент
(должность, ученая степень, ученое звание)

/ Ласынова Н.А.

Для приема: 2021 г.

Сибай 2023 г.

Составитель/ составители: Ласынова Н.А., к.ф.н., доцент

Рабочая программа дисциплины утверждена на заседании кафедры русской, башкирской и зарубежной филологии протокол от «27» августа 2021 г. № 1.

Дополнения и изменения, внесенные в рабочую программу дисциплины____
утверждены на заседании кафедры, протокол № ____ от «____» ___________ 20___ г.

Заведующий кафедрой ____________________/ Нургалина Х.Б./

Дополнения и изменения, внесенные в рабочую программу дисциплины____
утверждены на заседании кафедры, протокол № ____ от «____» ____________ 20____ г.

Заведующий кафедрой ____________________/ ____________________/

Дополнения и изменения, внесенные в рабочую программу дисциплины____
утверждены на заседании кафедры, протокол № ____ от «____» ____________ 20____ г.

Заведующий кафедрой ____________________/ ____________________/

Дополнения и изменения, внесенные в рабочую программу дисциплины____
утверждены на заседании кафедры, протокол № ____ от «____» ____________ 20____ г.

Заведующий кафедрой ____________________/ ____________________/

Список документов и материалов

1. Перечень планируемых результатов обучения по дисциплине, соотнесенных с установленными в образовательной программе индикаторами достижения компетенций	4
2. Цель и место дисциплины в структуре образовательной программы	7
3. Содержание рабочей программы (объем дисциплины, типы и виды учебных занятий, учебно-методическое обеспечение самостоятельной работы обучающихся)	7
4. Фонд оценочных средств по дисциплине	7
4.1. Перечень компетенций и индикаторов достижения компетенций с указанием соотнесенных с ними запланированных результатов обучения по дисциплине. Описание критериев и шкал оценивания результатов обучения по дисциплине	7
4.2. Типовые контрольные задания или иные материалы, необходимые для оценивания результатов обучения по дисциплине, соотнесенных с установленными в образовательной программе индикаторами достижения компетенций. Методические материалы, определяющие процедуры оценивания результатов обучения по дисциплине.	11
5. Учебно-методическое и информационное обеспечение дисциплины	31
5.1. Перечень основной и дополнительной учебной литературы, необходимой для освоения дисциплины	31
5.2. Перечень ресурсов информационно-телекоммуникационной сети «Интернет» и программного обеспечения, необходимых для освоения дисциплины	31
6. Материально-техническая база, необходимая для осуществления образовательного процесса по дисциплине	32

1. Перечень планируемых результатов обучения по дисциплине, соотнесенных с установленными в образовательной программе индикаторами достижения компетенций

По итогам освоения дисциплины обучающийся должен достичь следующих результатов обучения:

Категория (группа) компетенций	**Формируемая компетенция (с указанием кода)**	**Код и наименование индикатора достижения компетенции**	**Результаты обучения по дисциплине**
Системное и критическое мышление	ОПК – 2. Способен участвовать в разработке основных и дополнительных образовательных программ, разрабатывать отдельные их компоненты (в том числе с использованием информационно-коммуникационных технологий)	ИОПК – 2.1. Знает историю, теорию, закономерности и принципы построения и функционирования образовательных систем; основные принципы деятельностного подхода; педагогические закономерности организации образовательного процесса; нормативно-правовые, аксиологические, психологические, дидактические и методические основы разработки и реализации основных и дополнительных образовательных программ; специфику использования ИКТ в педагогической деятельности.	*Знать историю, теорию, закономерности и принципы построения и функционирования образовательных систем; основные принципы деятельностного подхода; педагогические закономерности организации образовательного процесса; нормативно-правовые, аксиологические, психологические, дидактические и методические основы разработки и реализации основных и дополнительных образовательных программ; специфику использования ИКТ в педагогической деятельности.*
		ИОПК – 2.2. Умеет разрабатывать цели, планируемые результаты, содержание, организационно-методический инструментарий, диагностические средства оценки результативности основных и дополнительных образовательных программ, отдельных их компонентов, в том числе с использованием ИКТ; выбирать организационно-методические средства реализации дополнительных образовательных программ в соответствии с их особенностями.	Уметь разрабатывать цели, планируемые результаты, содержание, организационно-методический инструментарий, диагностические средства оценки результативности основных и дополнительных образовательных программ, отдельных их компонентов, в том числе с использованием ИКТ; выбирать организационно-методические средства реализации дополнительных образовательных программ в соответствии с их особенностями.
		ИОПК – 2.2. Владеет дидактическими и методическими приемами разработки и технологиями реализации основных и дополнительных образовательных программ; приемами использования ИКТ.	Владеть дидактическими и методическими приемами разработки и технологиями реализации основных и дополнительных образовательных программ; приемами использования ИКТ.

2. Цель и место дисциплины в структуре образовательной программы

Дисциплина «Башкирская диалектология» относится к обязательной части Блока 1 учебного плана данного направления подготовки.

Дисциплина изучается на 4 курсе в 8 семестре очной формы обучения.

Цели изучения дисциплины: с одной стороны, обогатить знания студентов о функциональном разнообразии национального языка (включающего в себя наряду с литературной формой также территориальные диалекты и городское просторечие); с другой стороны, курс диалектологии должен подготовить восприятие таких дисциплин,

как «Старотюркский язык», «История башкирского языка», «История башкирского литературного языка», «Русская диалектология» и т.д.

Формирование знаний о специфических и неспецифических (объединяющих диалект с другими формами национального языка) чертах диалектного языка в аспекте трансформации временных различий в территориальные.

Выработка умений использовать обозначенные выше знания в систематическом анализе диалектных текстов.

Обучение общелингвистическим и специализированным методам исследования современных говоров.

3. Содержание рабочей программы (объем дисциплины, типы и виды учебных занятий, учебно-методическое обеспечение самостоятельной работы обучающихся)

Содержание рабочей программы представлено в Приложении № 1.

4. Фонд оценочных средств по дисциплине

4.1. Перечень компетенций и индикаторов достижения компетенций с указанием соотнесенных с ними запланированных результатов обучения по дисциплине. Описание критериев и шкал оценивания результатов обучения по дисциплине

Код и формулировка компетенции:

ОПК -2. Способен участвовать в разработке основных и дополнительных образовательных программ, разрабатывать отдельные их компоненты (в том числе с использованием информационно-коммуникационных технологий)

Код и формулировка компетенции:

Код и наименование индикатора достижения компетенции	Результаты обучения по дисциплине	Критерии оценивания результатов обучения			
		«не удовлетворительно»	«удовлетворительно»	«хорошо»	«отлично»
ИОПК 2.1. Знает: историю, теорию, закономерности и принципы построения и функционирования образовательных систем; основные принципы деятельностного подхода; педагогические закономерности организации образовательного процесса; нормативно-правовые, аксиологические, психологические, дидактические и методические основы разработки и реализации основных и дополнительных образовательных программ; специфику использования ИКТ в педагогической деятельности.	*Знать историю, теорию, закономерности и принципы построения и функционирования образовательных систем; основные принципы деятельностного подхода; педагогические закономерности организации образовательного процесса; нормативно-правовые, аксиологические, психологические, дидактические и методические основы разработки и реализации основных и дополнительных образовательных программ; специфику использования ИКТ в*	Не знает историю, теорию, закономерности и принципы построения и функционирования образовательных систем; основные принципы деятельностного подхода; педагогические закономерности организации образовательного процесса; нормативно-	Поверхностно знает историю, теорию, закономерности и принципы построения и функционирования образовательных систем; основные принципы деятельностного подхода; педагогические закономерности организации образовательного процесса;	*Знает* историю, теорию, закономерности и принципы построения и функционирования образовательных систем; основные принципы деятельностного подхода; педагогические закономерности организации образовательного процесса; нормативно-	*Отлично знает историю, теорию, закономерности и принципы построения и функционирования образовательных систем; основные принципы деятельностного подхода; педагогические закономерности организации образовательного*

	педагогической деятельности.	правовые, аксиологические, психологические, дидактические и методические основы разработки и реализации основных и дополнительных образовательных программ; специфику использования ИКТ в педагогической деятельности.	нормативно-правовые, аксиологические, психологические, дидактические и методические основы разработки и реализации основных и дополнительных образовательных программ; специфику использования ИКТ в педагогической деятельности.	правовые, аксиологические, психологические, дидактические и методические основы разработки и реализации основных и дополнительных образовательных программ; специфику использования ИКТ в педагогической деятельности.	*процесса; нормативно-правовые, аксиологические, психологические, дидактические и методические основы разработки и реализации основных и дополнительных образовательных программ; специфику использования ИКТ в педагогической деятельности.*
ИОПК 2.2. Умеет: разрабатывать цели, планируемые результаты, содержание, организационно-методический инструментарий, диагностические средства оценки результативности основных и дополнительных образовательных программ, отдельных их компонентов, в том числе с использованием ИКТ; выбирать организационно-методические средства реализации дополнительных образовательных программ в соответствии с их особенностями.	*Уметь разрабатывать цели, планируемые результаты, содержание, организационно-методический инструментарий, диагностические средства оценки результативности основных и дополнительных образовательных программ, отдельных их компонентов, в том числе с использованием ИКТ; выбирать организационно-методические средства реализации дополнительных образовательных программ в соответствии с их особенностями.*	Не умеет разрабатывать цели, планируемые результаты, содержание, организационно-методический инструментарий, диагностические средства оценки результативности основных и дополнительных образовательных программ, отдельных их компонентов, в том числе с использованием ИКТ; выбирать организацио	Демонстрирует поверхностные умения разрабатывать цели, планируемые результаты, содержание, организационно-методический инструментарий, диагностические средства оценки результативности основных и дополнительных образовательных программ, отдельных их компонентов, в том числе с использован	Показывает умений разрабатывать цели, планируемые результаты, содержание, организационно-методический инструментарий, диагностические средства оценки результативности основных и дополнительных образовательных программ, отдельных их компонентов, в том числе с использованием ИКТ; выбирать	Показывает умений разрабатывать цели, планируемые результаты, содержание, организационно-методический инструментарий, диагностические средства оценки результативности основных и дополнительных образовательных программ, отдельных их компонентов, в том числе с использованием ИКТ; выбирать

		нно-методические средства реализации дополнительных образовательных программ в соответствии с их особенностями.	ием ИКТ; выбирать организационно-методические средства реализации дополнительных образовательных программ в соответствии с их особенностями.	организационно-методические средства реализации дополнительных образовательных программ в соответствии с их особенностями.	организационно-методические средства реализации дополнительных образовательных программ в соответствии с их особенностями.
ИОПК 2.3. Владеет: дидактическими и методическими приемами разработки и технологиями реализации основных и дополнительных образовательных программ; приемами использования ИКТ.	*Владеть дидактическими и методическими приемами разработки и технологиями реализации основных и дополнительных образовательных программ; приемами использования ИКТ.*	Не владеет дидактическими и методическими приемами разработки и технологиям и реализации основных и дополнительных образовательных программ; приемами использования ИКТ.	Демонстрирует поверхностные навыки владения дидактическими и методическими приемами разработки и технологиям и реализации основных и дополнительных образовательных программ; приемами использования ИКТ.	Демонстрирует хорошие навыки владения дидактическими и методическими приемами разработки и технологиям и реализации основных и дополнительных образовательных программ; приемами использования ИКТ.	Демонстрирует отличные навыки владения дидактическими и методическими приемами разработки и технологиям и реализации основных и дополнительных образовательных программ; приемами использования ИКТ.

4.2. Типовые контрольные задания или иные материалы, необходимые для оценивания результатов обучения по дисциплине, соотнесенных с установленными в образовательной программе индикаторами достижения компетенций. Методические материалы, определяющие процедуры оценивания результатов обучения по дисциплине.

Код и наименование индикатора достижения компетенции	**Результаты обучения по дисциплине**	**Оценочные средства**
ИОПК 2.1. Знает: историю, теорию, закономерности и принципы построения и функционирования образовательных систем; основные принципы деятельностного подхода; педагогические закономерности организации образовательного процесса; нормативно-правовые, аксиологические, психологические, дидактические и методические основы разработки и реализации	*Знать историю, теорию, закономерности и принципы построения и функционирования образовательных систем; основные принципы деятельностного подхода; педагогические закономерности организации образовательного процесса; нормативно-правовые, аксиологические, психологические, дидактические и методические основы разработки и реализации основных и дополнительных образовательных программ; специфику*	вопросы для аудиторной работы, устный ответ, письменный ответ, эссе, контрольная работа, диалог, научная статья, участие в конференциях, зачет

основных и дополнительных образовательных программ; специфику использования ИКТ в педагогической деятельности. ИОПК 2.2. Умеет: разрабатывать цели, планируемые результаты, содержание, организационно-методический инструментарий, диагностические средства оценки результативности основных и дополнительных образовательных программ, отдельных их компонентов, в том числе с использованием ИКТ; выбирать организационно-методические средства реализации дополнительных образовательных программ в соответствии с их особенностями. ИОПК 2.3. Владеет: дидактическими и методическими приемами разработки и технологиями реализации основных и дополнительных образовательных программ; приемами использования ИКТ.	*использования ИКТ в педагогической деятельности.*	
	Уметь разрабатывать цели, планируемые результаты, содержание, организационно-методический инструментарий, диагностические средства оценки результативности основных и дополнительных образовательных программ, отдельных их компонентов, в том числе с использованием ИКТ; выбирать организационно-методические средства реализации дополнительных образовательных программ в соответствии с их особенностями.	вопросы для аудиторной работы, устный ответ, письменный ответ, эссе, контрольная работа, диалог, научная статья, участие в конференциях, зачет
	Владеть дидактическими и методическими приемами разработки и технологиями реализации основных и дополнительных образовательных программ; приемами использования ИКТ.	вопросы для аудиторной работы, устный ответ, письменный ответ, эссе, контрольная работа, диалог, научная статья, участие в конференциях, пробные уроки, зачет

Критериями оценивания при *модульно-рейтинговой системе* являются баллы, которые выставляются преподавателем за виды деятельности (оценочные средства) по итогам изучения модулей (разделов дисциплины), перечисленных в рейтинг-плане дисциплины (*для зачета:* текущий контроль – максимум 50 баллов; рубежный контроль – максимум 50 баллов, поощрительные баллы – максимум 10)

Шкалы оценивания:

для экзамена:

«не удовлетворительно» – от 35 до 44 рейтинговых баллов (включая 10 поощрительных баллов),

«удовлетворительно» – от 45 до 59 рейтинговых баллов,

«хорошо» - от 60 до 79 рейтинговых баллов,

«отлично» - от 80 до 110 рейтинговых баллов

Рейтинг-план дисциплины

Башкирская диалектология

(название дисциплины согласно рабочему учебному плану)

Направление **Педагогическое образование (с двумя профилями подготовки)**
Направленность (профиль) подготовки **Иностранный (английский) язык**
Направленность (профиль) подготовки **Образование в области родного языка и литературы (Башкирский язык и литература)**
курс 4_, семестр 8

Виды учебной деятельности студентов	Балл за конкретное задание	Число заданий за семестр	Баллы	
			Минимальный	Максимальный
Модуль 1 История изучения башкирской диалектологии				
Текущий контроль				
Аудиторная работа: участие в семаниарских занятиях	2	4	4	8
Проект классификации	2	1	0	2
Рубежный контроль				
Письменная работа	10	1	5	10
Модуль 2 Восточный диалект				
Текущий контроль				
Аудиторная работа: участие в семинарских занятиях	1	5	2	5
Письменная работа	1	5	2	5
Рубежный контроль				
Контрольная работа	9	1	4	9
Модуль 3 Южный диалект				
Текущий контроль				
Аудиторная работа: участие в семинарских занятиях	1	4	3	4
Письменная работа	2	3	6	6
Рубежный контроль				
Контрольная работа	5	1		5
Модуль 4 Северо-**восточный диалект**				
Текущий контроль				
Аудиторная работа: участие в семинарских занятиях	1	5	3	5
Письменная работа	1	5	2	5
Рубежный контроль				
Контрольная работа	12	1	6	6
Посещаемость (баллы вычитаются из оюшей суммы набранных баллов)				
Посещение лекционных занятий			0	-6
Посещение практических занятий			0	-10
Поощрительные баллы				
Обзор диалектологическому атласу	**5**	1	0	**5**
Научный доклад по собранным материалам	**5**	1	0	**5**
Итоговой контроль				
Экзамен	**30**	1	8	**30**
Итого			**45**	**110**

Перечень вопросов для экзамена

1. Диалектология фәне, уның өйрәнеү объекты, бурыстары. Диалекталь берәмектәр: диалект, һөйләш, һөйләшсә. Диалекттарҙы һәм һөйләштәрҙе өйрәнеүҙең әһәмиәте. Диалектология һәм бүтән фән тармаҡтары.

2. Башҡорт диалект һәм һөйләштәренең формалашыу шарттары. Башҡорт теленең һәм диалекттарының башҡа төрки телдәргә мөнәсәбәте.

3. Башҡорт ырыу-ҡәбиләләре, халыҡ тарихының башҡорт теленең диалект һәм һөйләштәр системаһына йоғонтоһо.

4. Башҡорт диалекттарын өйрәнеү:

а) башҡорт һөйләштәрен өйрәнеүҙә А.Г. Бессоновтың роле;

б) 20-30 йылдарҙа башҡорт диалекттарын өйрәнеү буйынса эштәр. Н.К. Дмитриев, Ғәббәс Дәүләтшин һ.б.;

в) башҡорт диалекттарын өйрәнеү, уларҙы классификациялауҙа Т.Ғ. Баишев менән Ж.Ғ. Кейекбаевтарҙың хеҙмәте;

г) Башҡорт теленең диалекттар системаһы һәм уны классификациялау мәсьәләһе: Н.Х. Ишбулатов, Н.Х. Мәксүтова, С.Ф. Миржанова, Р.З.Шәкүров һ.б. хеҙмәттәре.

5. Диалекттарҙың әҙәби телгә мөнәсәбәте.

6. Диалект һәм һөйләштәр бүленешен айырғыс билдәләр.

7. Диалект һәм һөйләштәрҙе өйрәнеү методтары.

8. Көнсығыш диалект, уның таралыу территорияһы һәм сиген билдәләүсе төп фонетик үҙенсәлеге. Билгән территорияһы, халыҡтың ырыу-ҡәбилә составы.

9. Көнсығыш диалектҡа ҡараған һөйләштәр, уларҙың таралыу территорияһы, төп фонетик, морфологик һәм лексик үҙенсәлектәре:

а) Әй һөйләше;

б) Миәс һөйләше;

в) Арғаяш һөйләше;

в) Салйот һөйләше;

г) Ҡыҙыл һөйләше;

д) Асыуҙы һөйләше.

10. Көньяҡ диалект, уның таралыу территорияһы һәм сиген билдәләүсе төп фонетик үҙенсәлеге.

11. Көньяҡ диалектҡа ҡараған һөйләштәр, уларҙың таралыу территорияһы, төп фонетик, морфологик һәм лексик үҙенсәлектәре:

а) Эйек-Һаҡмар һөйләше;

б) Урта һөйләш;

в) Дим һөйләше;

г) Өршәк һөйләше;

д) Егән һөйләше.

12. Төньяҡ-көнбайыш диалект һәм уға ҡараған һөйләштәр:

а) Ҡариҙел һөйләше;

б) Урта Урал һөйләше;

в) Ғәйнә һөйләше;

г) Танып һөйләше;

д) Түбәнге Ағиҙел-Ыҡ һөйләште.

Уларҙы башҡа һөйләштәрҙән айырып тороусы фонетик, морфологик һәм лексик үҙенсәлектәр. Был һөйләштәргә булған ҡараштар.

Критерии оценки (в баллах):

для экзамена:

«неудовлетворительно» – от 35 до 44 рейтинговых баллов (включая 10 поощрительных баллов),

«удовлетворительно» – от 45 до 59 рейтинговых баллов,

«хорошо» - от 60 до 79 рейтинговых баллов,
«отлично» - от 80 до 110 рейтинговых баллов

Планы семинарских занятий

Башҡорт диалект һәм һөйләштәренең формалашыу шарттары

1. Нимә ул диалект? Тағы ла ниндәй диалекталь берәмектәр була? Дөйөм халыҡ теленә диалекттар ниндәй мөнәсәбәттә тора?

2. Башҡорт теленең хәҙерге диалект һәм һөйләштәре нисек барлыҡҡа килгән? Тарихи яҡтан улар ҡайҙа барып тоташалар? Диалект һәм һөйләштәр араһында оҡшашлыҡ һәм айырмалыҡтар булыуы нисек аңлатыла?

3. Башҡорт диалект һәм һөйләштәренең формалашыуына ниндәй тарихи шарттар йоғонто яһаған? Уға башҡа телдә һөйләшеүсе ырыу-ҡәбиләләрҙең йоғонтоһо булғанмы; булһа, ниндәй кимәлдә? Башҡорт этник системаһының диалект һәм һөйләштәр системаһына йоғонтоһо булғанмы? Диалект һәм һөйләштәрҙең икенсел формалашыуына килтереүсе ниндәй тарихи сәбәптәр булған?

4. Башҡорт дөйөм халыҡ һөйләү теле нисек барлыҡҡа килгән? Ни өсөн ул бөтә һөйләш вәкилдәре өсөн дә бер һәм аңлайышлы? Диалект-һөйләштәр араһындағы айырмалар нимәләргә ҡайтып ҡала?

Башҡорт диалекттарын өйрәнеү һәм төркөмләү

1. Башҡорт телен, диалекттарын өйрәнеү ҡасан башлана? Бында кемдәрҙең хеҙмәте иғтибарға лайыҡ? Кем ул А.Г. Бессонов, һәм башҡорт диалекттарын өйрәнеү буйынса ул ниндәй эштәр башҡарған? Башҡорт диалекттарын ул нисек бүлеп ҡараған? А.Г. Бессоновтың тикшеренеүҙәре башҡорт диалектологияһында ниндәй урын алып тора?

2. Октябрь революцияһынан һуң башҡорт диалекттарын өйрәнеүгә ни өсөн ҙур иғтибар бирелә? Был иғтибар нимәгә бәйләнгән?

3. Башҡорт диалекттарын ғилми нигеҙҙә өйрәнеү эшен башлап ебәреүҙә Н.К. Дмитриев ниндәй хеҙмәт күрһәтә? Уның “Башҡорт телен өйрәнеүгә ҡарата” тигән мәҡәләһенең әһәмиәте нимәлә?

4. Ғәббәс Дәүләтшин башҡорт телен ниндәй диалекттарға айырып күрһәтә? Һөйләштәрҙе ул ниндәй үҙенсәлектәре буйынса ғына айырған? Уның, шулай уҡ 30-сы йылдарҙағы башҡа телселәрҙең диалект һәм һөйләштәрҙе билдәләүҙәге төп хаталары нимәлә?

5. Т.Ғ. Баишев башҡорт диалект - һөйләштәрен нисек төркөмләй? Ул нисә диалект һәм ниндәй үҙенсәлектәре нигеҙендә генә бүленә? Т.Ғ. Баишев классификацияһының етешһеҙлеге нимәлә?

6. Ж.Ғ. Кейекбаевтың башҡорт һөйләштәрен төркөмләүе уға тиклемге классификацияларҙан ни яғы менән айырылып тора? Башҡорт теленең составында ул нисә диалект һәм уларға ҡараған ниндәй һөйләштәрҙе айырып күрһәтә? Ж.Ғ. Кейекбаев башҡорт һөйләштәрен һәм уларҙың сиген дөрөҫ билдәләй алғанмы?

7. Башҡорт диалекттарын өйрәнеү артабан ниндәй йүнәлештәрҙә бара? Тарих, тел һәм әҙәбиәт институты диалектологтары тарафынан ниндәй эштәр башҡарылды? Тағы ла кемдәрҙең башҡорт диалекттарын тикшереүгә арналған ниндәй хеҙмәттәрен беләһегеҙ?

Көнсығыш диалект һәм уға ҡараған һөйләштәр

1. Көнсығыш диалект һөйләштәре таралған территория ниндәй райондарҙы үҙ эсенә ала? Көнсығыш диалектҡа ниндәй һөйләштәр ҡарай? Көнсығыш диалекттың һөйләштәрен берләштергән, уның сиген билдәләгән төп фонетик үҙенсәлек нимәлә? Көнсығыш диалекттың ниндәй үҙенсәлеге башҡорт әҙәби теленә норма итеп алынған?

2. Әй һөйләшенә ҡайһы райондарҙа йәшәгән башҡорттарҙың теле ҡарай? Әй һөйләшсәһенә ниндәй фонетик үҙенсәлектәр хас? Әй һөйләшсәһенә хас булған ниндәй морфологик үҙенсәлектәрҙе күрһәтергә мөмкин? Миәс һөйләшсәһенә ниндәй фонетик,

морфологик үҙенсәлектәр хас?

3. Әй һәм Миәс һөйләшенә дөйөм булған ниндәй фонетик – морфологик үҙенсәлектәр бар? Һүҙҙәрҙең грамматик формаларының бирелешендә ниндәй үҙенсәлектәр бар? Башҡа һөйләштәрҙән айырылып торған ниндәй фонетик һәм лексик үҙенсәлектәргә иғтибар итергә мөмкин? Әй-Миәс һөйләшенә хас булған ҡайһы бер лексик диалектизмдарға миҫалдар килтерегеҙ.

4. Ҡыҙыл һөйләше ниндәй райондарҙы үҙ эсенә ала? Был һөйләшкә ниндәй ырыу вәкилдәре ҡарай? Ҡыҙыл һөйләше ниндәй һөйләшсәләргә бүленә? Был һөйләшсәләр бер-береһенән нисек айырыла?

5. Ҡыҙыл һөйләшенә ниндәй фонетик үҙенсәлектәр хас? Ҡыҙыл һөйләшенең ниндәй морфологик үҙенсәлектәрен күрһәтергә мөмкин? Был яҡтан Иҙел башы һөйләшсәһенә хас булған үҙенсәлек нимәлә? Ҡыҙыл һөйләшенең һүҙлек составы тураһында нимәләр әйтергә мөмкин?

6. Көнсығыш диалекттың Арғаяш һөйләшендә һөйләшеүсе башҡорттар ҡайһы райондарҙа йәшәйҙәр? Арғаяш һөйләшен айырып торған төп фонетик билдә нимәлә? Был фонетик күренеш ниндәй позицияла күҙәтелә? Миҫалдар килтерегеҙ. Был үҙенсәлек үҙ сиратында нимәләр барлыҡҡа килтерә? Арғаяш һөйләшенә тағы ла ниндәй фонетик үҙенсәлектәр хас?

7. Арғаяш һөйләшенә хас булған ниндәй морфологик үҙенсәлектәр үҙенсәлектәре тураһында нимәләр әйтергә мөмкин?

8. Салйот һөйләше ҡайһы территорияға таралған? Салйот һөйләшенең сиге ниндәй фонетик үҙенсәлек менән билдәләнә? Салйот һөйләшендә Ҙ өнө ниндәй позицияларҙа ҡулланыла?

Көньяҡ диалект һәм уға ҡараған һөйләштәр

1. Көньяҡ диалектҡа ҡайһы урындарҙа йәшәгән башҡорттарҙың һөйләше ҡарай? Көньяҡ диалект ниндәй һөйләштәрҙән тора? Көньяҡ диалект һөйләштәрен берләштергән, уның сиген билдәләгән төп фонетик үҙенсәлек нимәлә? Көньяҡ диалекттың ниндәй үҙенсәлеге башҡорт әҙәби теленә норма итеп алынған?

2. Эйек-Һаҡмар һөйләше ҡайһы райондарҙы үҙ эсенә ала? Был һөйләш вәкилдәре Башҡортостандан ситтә тағы ла ҡайҙа йәшәйҙәр? Эйек-Һаҡмар һөйләшенә хас булған ниндәй фонетик үҙенсәлектәрҙе күрһәтергә мөмкин? Һ – Ҫ өндәренең ҡулланылышы нисек?

3. Эйек-Һаҡмар һөйләшенә хас ниндәй морфологик үҙенсәлектәр бар? Эйек-Һаҡмар һөйләшендә башҡа һөйләштәрҙән айырылып торған ниндәй лексик күренеш күҙгә ташлана?

4. Урта һөйләшкә ҡайһы райондарҙа йәшәгән башҡорттарҙың теле ҡарай? Урта һөйләште башҡа һөйләштәрҙән айырып торған төп фонетик үҙенсәлек нимәлә? Был үҙенсәлек ҡайҙан барлыҡҡа килгән? Һөйләштә А һәм Ҡ өндәре нисек әйтелә?

5. Урта һөйләшкә хас булған ниндәй морфологик үҙенсәлектәр бар? Ҡылымдарҙың айырым формаларының яһалышында ниндәй үҙенсәлектәр бар? Урта һөйләштең һүҙлек составында ниндәй лексик ҡатлам ныҡ үҫешкән, ул нимәгә бәйле?

6. Дим-Ҡариҙел һөйләше ҡайһы урындарға таралған? Был һөйләште башҡа һөйләштәрҙән айырып торған төп фонетик үҙенсәлек нимәлә? Дим буйы башҡорттарының теленән (Дим һөйләшсәһенән) Ҡариҙел яғы башҡорттарының теле (Ҡариҙел һөйләшсәһе) ниндәй яҡтары менән айырыла? Дим-Ҡариҙел һөйләшенә тағы ла ниндәй фонетик үҙенсәлектәр хас?

7. Дим-Ҡариҙел һөйләшендә әҙәби телдә һәм башҡа һөйләштәрҙә һүҙынҡынан һуң Л йәки Н-дан башланып килә торған ялғауҙар һәм киҫәксәләр нисек (ниндәй өн менән) башланалар? Был күренеш нимәгә бәйләнгән? Дим-Ҡариҙел һөйләшенә ниндәй морфологик үҙенсәлектәр хас?

Төньяҡ – көнбайыш диалект һәм уға ҡараған һөйләштәр

1. Төньяҡ-көнбайыш диалект таралған территория ниндәй районҙарҙы үҙ эсенә ала? Ул ниндәй һөйләштәрҙән тора? Төньяҡ – көнбайыш һөйләштәрен башҡорт теленең башҡа һөйләштәренән айырып торған төп фонетик үҙенсәлек нимәлә? Был һөйләштәрҙең формалашыуына ниндәй шарттар йоғонто яһаған? Төньяҡ – көнбайыш һөйләштәр буйынса телсе-ғалимдар араһында ниндәй ҡараштар бар?

2. Төньяҡ – көнбайыш диалект һөйләштәрен Н.Х. Ишбулатов ниндәй ике төркөмгә бүлеп ҡарай? Татар теленең йоғонтоһона әҙерәк бирелгән һөйләштәргә ҡайһы районҙарҙа йәшәгән башҡорттарҙың теле ҡарай? Был төр һөйләштәргә (Асҡын, Ҡариҙел райондары) ниндәй фонетик күренештәр хас? Был һөйләштәргә хас ниндәй морфологик үҙенсәлектәр бар? Икенсе төркөм һөйләштәргә ниндәй һөйләштәр ҡарай? Уларға ниндәй дөйөм фонетик үҙенсәлектәр хас? Төньяҡ – көнбайыш диалект һөйләштәренең был ике төркөмө бер-береһенән лексик яҡтан нисек айырыла?

3. Р.Шәкүр Төньяҡ-көнбайыш диалектты ниндәй һөйләштәргә бүлә? Ҡариҙел, Урта Урал, Ғәйнә, Танып, Түбәнге Ағиҙел-Ыҡ һөйләштәре. Уларҙы башҡа һөйләштәрҙән айырып тороусы фонетик, морфологик һәм лексик үҙенсәлектәр. Был һөйләштәргә булған ҡараштар.

Вопросы для семинаров

1. Бирелгән текст ҡайһы диалекттың ниндәй һөйләшенә ҡарай? Башта тотош диалектҡа, шунан һуң ошо һөйләшкә генә хас булған фонетик үҙенсәлектәрҙе, аҙаҡ төрлө диалекттарҙа осрай торған башҡа диалектизмдарҙы күрһәтегеҙ.

Егет яғына һәҙер ҡыҙ яғынан баралар. Ҡыҙ яғынан барғандар бүләкте һатып бирәләр аҡсаға. Аҡса егет менән ҡыҙға була. Ҡунаҡтар киткәнсе, ҡайныһы менән, батыр булһа егет, күрнис биреп күрешә. Киленде икенсе көн һыу баштаталар.

2. Бирелгән текст ҡайһы диалекттың ниндәй һөйләшенә ҡарай? Башта тотош диалектҡа, шунан һуң ошо һөйләшкә генә хас булған фонетик үҙенсәлектәрҙе, аҙаҡ төрлө диалекттарҙа осрай торған фонетик, морфологик һәм лексик диалектизмдарҙы күрһәтегеҙ.

Ҡыҫты төшөрәбеҫ. Анда тағы ла ҡыҫтар, бөтә ауыл көтөп тора. Килен китереп утырған кешенең дуғаһында сөлгө була. Шаны кем йәтешә ҡаршы алып, шал ала. Морондоҡ инәй килендең биленән билгәү алып бер ҡәйһеңдеһенә бәйҙәй. Хәҙер ҡунаҡташыу китте.

3. Бирелгән текст ҡайһы диалекттың ниндәй һөйләшенә ҡарай? Башта тотош диалектҡа, шунан һуң ошо һөйләшкә генә хас булған фонетик үҙенсәлектәрҙе, аҙаҡ башҡа төрлө диалектизмдарҙы күрһәтегеҙ.

Ҡышҡы туй, йәйге туй үһе башҡа була. Мәһәренә килешәбеһ, уҡалы тун, уҡалы камзул, сирек мәржен. Егет кейәүҙәп йөрөй, рөхсәт менән күсереп апҡайта. Киткәндә быуайҙар ман күрешә ҡыһ, яуҙығына тәңкә баһа.

4. Бирелгән текст ҡайһы диалекттың ниндәй һөйләшенә ҡарай? Башта тотош диалектҡа, шунан һуң ошо һөйләшкә генә хас булған фонетик үҙенсәлектәрҙе, аҙаҡ башҡа төрлө диалектизмдарҙы күрһәтегеҙ.

Эштән һуңнап ҡайтҡайным. Һыйырымты һауа һалып, быҙауымты бикләп ҡуйҙым та тиҙ генә ҡыҙларымты эҙләй киттем. Ҡараңғы төшөп бара. Ҡойо эргәһентә йөрөй торған тип уйлап, шунта киттем. Шу ерҙә йөрөгәннәр.

5. Бирелгән текст ҡайһы диалекттың ниндәй һөйләшенә ҡарай? Башта тотош диалектҡа, шунан һуң ошо һөйләшкә генә хас булған фонетик үҙенсәлектәрҙе, аҙаҡ башҡа

төрлө диалектизмдарҙы күрһәтегеҙ.

Эштән суңнап ҡайтҡан инем. Çыйырымны çауа çалып, боҙауымны биклəп ҡуйҙым да тиҙ генә ҡаҙларымны эҙләй киттем. Ҡойо эргәçендә йөрөй торған тип уйлап, шунда киттем. Шул ерҙә йөрөгәннәр.

6. Бирелгән текст ҡайһы диалекттың ниндәй һөйләшенә ҡарай? Башта тотош диалектҡа, шунан һуң ошо һөйләшкә генә хас булған фонетик үҙенсәлектәрҙе, аҙаҡ төрлө һөйләштәрҙә осраған диалектизмдарҙы күрһәтегеҙ.

Беренсе Яҡуп килеп утырған. Аяусыҙ урманныҡ. Яу булған. Йәйә, уҡ белән суғышҡан башҡырт. Боҙайны сәйнәп, ҡаҙ ҡауырсыны йәбештереп, уҡның башағын тәмәке ҡайнатып тығып, ҡаты ныҡ эшләгән уҡны. Башҡортның жире зур булған. Киғазының йөз илле саҡрымҡа сузылған жире элгәре. Беҙнең ата-бабайлар урыстан, татардан түләткән ерне.

7. Бирелгән текст ҡайһы диалекттың ниндәй һөйләшенә ҡарай? Башта тотош диалектҡа, шунан һуң ошо һөйләшкә генә хас булған фонетик үҙенсәлектәрҙе, аҙаҡ төрлө һөйләштәрҙә осраған диалектизмдарҙы күрһәтегеҙ.

Миәс буйҙары үçтәренә ҡыйын итеп, беҙелдәп һөйҙәшәләр. Беçтең телебеç уйын ғына. Мана Салъют яғына сыҡҡас, яçтырырҙар әле һеçкә. Шал йыр, экиәт-фәлән яçтыра баштаһалар, аңдамай ҙа торорһоғоҙ әле.

8. Бирелгән текст ҡайһы диалекттың ниндәй һөйләшенә ҡарай? Башта тотош диалектҡа, шунан һуң ошо һөйләшкә генә хас булған фонетик үҙенсәлектәрҙе, аҙаҡ төрлө һөйләштәрҙә осраған диалектизмдарҙы күрһәтегеҙ.

Арыш ондан ясыйлар ачыны. Шуңа тирене салып ҡуялар. Житешә башлағас, жөнөн тартып ҡарыйлар, төшә башладисә, жуып эләләр, киптерәләр. Бу сарыҡныҡы булды. Күңгә булса, жөнөн сызыралар ыстанукта. Шуннан жуасың да тал ҡабығына саласын. Тал ҡабығын иң элек ҡайнатасың. Шунда салып, күңгә житкермәгә кәрәк.

9. Бирелгән текст ҡайһы диалекттың ниндәй һөйләшенә ҡарай? Башта тотош диалектҡа, шунан һуң ошо һөйләшкә генә хас фонетик үҙенсәлектәрҙе, аҙаҡ башҡа төрлө диалектизмдарҙы күрһәтегеҙ?

Димсе була, димдәй. Шанан йәрәшә. Туйға кигәс, мулла алып ҡушалар. Иртәгәһенә туй һуялар, һарыҡма, башмаҡма. Ҡыҙ күсеп киткәндә, һамаҡтайҙар:

Һапты ла төймә ҡәҙерҙе,

Һапһыҙ ҙа төймә ҡәҙерһеҙ…

Тағы нимә һөйҙәйем?

10. Бирелгән текст ҡайһы диалекттың ниндәй һөйләшенә ҡарай? Башта тотош диалектка, шунан һуң ошо һөйләшкә генә хас фонетик үҙенсәлектәрҙе, аҙаҡ башҡа төрлө диалектизмдарҙы күрһәтегеҙ.

Зат – ырыуы арыу ғына кешенең ҡыҙын тимнәйҙәр. Анау ауылта фәлән кешенең ҡыҙы арыу ғына, эшкә сос, кешегә яғылмаҡлы, тип. Яусы, башҡоҙа бара үҙенең яғынан. Ҡыҙҙың атаһы белә һөйләшәләр. Һәммәһен көнөнтә һөйләшәләр. Ҡыҙҙы бер ҡат кейентерә кейәү кеше.

Критерии оценки (в баллах):

Количество баллов	Критерии оценивания на вопросы для аудиторной работы
2	При ответе студент демонстрирует свободное владение заявленной проблемой, умение грамотно использовать физический понятийный аппарат в рамках рассматриваемого вопроса, не использует конспект семинарского занятия как план при ответе.
1	При ответе на вопрос студентом допущено несколько существенных ошибок в толковании основных понятий. Логика и полнота ответа страдают заметными изъянами. Имеются принципиальные ошибки в логике построения ответа на вопрос.
0	Дан в целом неверный ответ

Задания для контрольной работы

Ерле һөйләш буйынса йыйған тексҡа диалектологик анализ өлгөһө

Ҡымыҙ эштәү

Йәйгеһен урманға китәһең, ҡырға апарып бәйҙәйһең, һин нейгөн сығаһың тип һөйҙәшәң. Урал үҙҙәренеке, ҡолҡайға нуҡта гейҙереп инәйҙән айыралар, кис таң атҡансы ҡолҡайҙар менән бергә йебәрәләр. Иртән тағы айырыб алалар, йыуан нуҡта гейҙереп. Ҡыҙ-хатындар сығып һауалар ҙа тағы ҡолҡайҙарын ҡушып сығарыб ебәрәләр. Һауын күнәк теҙәр, бешкәк була, бешкәк менән гөбөгә һалып шаптырҙатып бешеб утыраң, тәмде генә булып йеҫе сығып китә. Ауылға һауым-һауым зат-зәүеренә ҡайтаралар. Өйҙәгеһенән дә эштәйҙәр, йегәң дә йеккәс һауаң, тибешамай ул тәртәнән. һауын гүнәк кесерәк була, түйес тиб әйтәләр, аныһын туҙҙан тегәләр әбейҙәр, анан ҡымыҙ ҙа аҡмай. Көҙ буһа, утынды шайҙайҙар, әрҙәнәне әҙерҙәп ҡуйалар ҙа ҡыштауға ҡайталар, йылҡыны тибенгә ҡалдырып китәң. Ҡыш буйына ир гешегә көн бумай, бесән ташый, оторо ҡырҡып утын ташый.

Учалы районы Илсеғол ауылы

Ғәбитова Мөкәрәмә Ғиззәтулла ҡыҙынан

(1901 йылғы) 1980 йылда яҙып алынған

Фонетик үҙенсәлектәр:

– интервокал позицияла һәм һуҙынҡы менән сонор өн араһында [к] һәм [ҡ] яңғырауланыуы: ир кеше – ир геше, нуҡта кейҙереп – нуҡта гейҙереп, һауын күнәк – һауын гүнәк;

– әҙәби телдәге [у] урынына [а] ҡулланыла: уныһын – аныһын, унан – анан;

– әҙәби телдәге [п] урынына [б] ҡулланыла: айырып – айырыб, сығарып – сығарыб, бешеп – бешеб, тип – тиб;

– [ҡ] урынына [х] ҡулланыла: ҡатын – хатын;

– [һ], [м] өндәренә башланған ялғау алдынан [л] өнөнөң төшөп ҡалыуы күҙәтелә: булһа – буһа, булмай – бумай;

– ассимиляция күренеше күҙәтелә: һөйләшәһең – һөйҙәшәһең, тәмле – тәмде, ҡышлау – ҡыштау.

Морфологик үҙенсәлектәр:

– 2-се зат ялғауы ҡыҫҡара: ултыраһың – утыраң, һауаһың – һауаң;

– ҡушма ҡылымдар бергә әйтелә: алып барып – апарып, тибешә алмай – тибешамай;

Лексик үҙенсәлектәр:

Ҡолҡай – ҡолон

Зат-зәүер – нәҫел-нәсәп

Түйес – туҙҙан тегенлгән кесерәк һауын күнәге

Шайҙайҙар - әҙерләйҙәр

ҺЫҒЫМТА: анализланған текста күҙәтелгән фонетик, морфологик һәм лексик диалектизмдар уны Көнсығыш диалекттың Миәс һөйләшенә ҡаратырға нигеҙ бирә.

2. Ерле һөйләштең лексик үҙенсәлектәрен билдәләү өсөн контроль һүҙҙәр

Боярышник

Шиповник

Малина

Земляника

Клубника

Черемуха

Одуванчик

Черепаха

Божья коровка

Лягушка

Малек

Шерстяные носки самовязки

Шапка-ушанка

Слякоть

Быстрина

Глупый

Ата-әсәнән оло ир кешегә өндәшеү

Ата-әсәнән оло ҡатын кешегә өндәшеү

Үҙеңдән кесе ҡыҙ туғаныңа өндәшеү

Үҙеңдән кесе ир туғаныңа өндәшеү

3. Диалекталь берәмектәрҙе транскрипциялау үҙенсәлектәре

Башҡорт телендә төп 9 һуҙынҡы ([а], [ә], [о], [ө], [у], [ү], [и], [ы], [э/е]); 24 тартынҡы ([б], [в], [v], [й], [ж], [з], [ҙ], [д], [ҡ], [ғ], [г], [л], [м], [н], [ң], [п], [р], [с], [ҫ], [т], [ф], [х], [ш], [h]) өн бар. Ләкин быларҙан тыш ошо уҡ өндәрҙең варианттары ла ҡулланыла. Улар өсөн махсус “хәрефтәр” алынасаҡ.

Материал йыйыу барышында транскрипцион билдәләрҙе иҫәпкә алыу – бик әһәмиәтле һәм мотлаҡ шарттарҙың береһе. Һәр кем мәғлүмәт йыйғанда түбәндәге транскрипция өлгөһөн ҡуллана:

[а^{о}] – иренләшкән [а] өнө.

[о^{о}] – башҡорт һүҙҙәрендәге [о] өнө.

[о] – үҙләштерелгән һүҙҙәрҙәге [о] һуҙынҡыһы.

[йж] - [ж] өнө төҫмөрөн тотҡан [й].

[ш'] - [ш] һәм [ч] өнө араһындағы тартынҡы.

я, ю, е графемалары тарҡатып яҙыла: яҡын – йаҡын, егет – йегет, юл – йул.

Шартлы билдәләр:

['а] – баҫымлы өндө айырғанда ҡуйылған билдә (төп баҫым бер ҡыя һыҙыҡ менән, өҫтәлмә баҫым ике ҡыя һыҙыҡ менән күрһәтелә: [бал'а], [ҡ"улйаҙм'а].

[¯] – оҙонлоҡ билдәһе

// - оҙон пауза билдәһе

/ - уртаса пауза билдәһе

ˋ – ҡыҫҡа пауза билдәһе

⋂ (дуға) – ике һүҙ паузаһыҙ, бер интонация менән әйтелгәндә ҡулланыла.

Критерии оценки (в баллах):

Критерии оценивания контрольной работы	Количество баллов
Студент выполнил работу без ошибок и недочетов; допустил не более одного недочета	5
Студент выполнил работу полностью, но допустил в ней не более одной негрубой ошибки и одного недочета или не более двух недочетов;	4
Студент правильно выполнил не менее половины работы или допустил: не более двух грубых ошибок; или не более одной грубой и одной негрубой ошибки и одного недочета; или не более двух-трех негрубых ошибок; или одной негрубой ошибки и трех недочетов; или при отсутствии ошибок, но при наличии четырех-пяти недочетов;	3
Студент правильно выполнил менее половины работы	2

Решение индивидуального задания

1. 1. Тыуған ауылым һөйләшенең фонетик, морфологик, лексик үҙенсәлектәре.
2. Әҙәби әҫәрҙәрҙә ҡулланылған диалектизмдарҙың персонаждың телмәрен индивидуалләштереүҙәге роле.
3. Диалект һәм әҙәби тел.
4. Т.Ғарипова әҫәрҙәрендә ҡулланылған диалектизмдар.
5. З.Биишеваның “Мөхәббәт һәм нәфрәт” әҫәрендә диалект һүҙҙәренең бирелеше.
6. Башҡорт телендә һәм уны диалекттарында Һ өнө.
7. Башҡорт теле дәрестәрендә лексик диалектизмдарҙы өйрәнеү.
8. Диалектизмдарҙың әҙәби әҫәрҙәге роле.
9. Көньяҡ диалекттың фонетик үҙенсәлектәре.
10. Көнсығыш диалекттың лексик үҙенсәлектәре.
11. Төньяҡ-көнбайыш диалект һәм башҡорт әҙәби теле (сағыштырма анализ).
12. Төньяҡ-көнбайыш диалект һәм татар әҙәби теле.
13. Йөн, дебет (мамыҡ), күн, тире эшкәртеүгә, киндер һуғыуға бәйле һүҙҙәр.
    Уларҙы эшкәртеү өсөн ҡулланылған ҡорамалдарҙың атамалары.
14. Йорт-ҡаралты, йыһаз атамалары.
15. Һауыт-һаба, аҙыҡ-түлек өлкәһенә ҡараған һүҙҙәр.
16. Кейем-һалымды белдергән һүҙҙәр.
17. Нумератив һүҙҙәр ,уларҙы ҡулланыу үҙенсәлектәре.

Критерии оценки (в баллах):

Критерии оценивания индивидуального задания	Количество баллов
Студент выполнил 2 задания без ошибок и недочетов; или допустил не более одного недочета	2

Студент правильно выполнил не менее половины работы или допустил: не более двух грубых ошибок; или не более одной грубой и одной негрубой ошибки и одного недочета; или не более двух-трех негрубых ошибок; или одной негрубой ошибки и трех недочетов; или при отсутствии ошибок, но при наличии четырех-пяти недочетов;	1
Студент правильно выполнил не менее половины работы и допустил более двух грубых ошибок.	0

Тестовые задания

Курсты үҙләштереү кимәлен билдәләү өсөн тестар

Рубежный контроль № 1

Диалектологияны өйрәнеү тарихынан тест

1. Башҡорт телендә тау һәм дала диалекттары бар тип күрһәтеүсе ғалим.

А. М. Ҡашғари Б. Николай Катанов

В. В.В. Радлов Г. Ж. Кейекбаев

2. Өфө губернаһы башҡорттарының телен көнбайыш һәм көнсығыш һөйләштәренә бүлеүсе ғалим

А. М. Ҡашғари Б. Николай Катанов

В. В.В. Радлов Г. Ж. Кейекбаев

3. Башҡорт диалекттарын беренсе булып өйрәнеүсе һәм башҡорт диалектологияһының ғилми нигеҙен һалыусы ғалим

А. М. Ҡашғари Б. Николай Катанов

В. Александр Бессонов Г. Ж. Кейекбаев

4. А.Г. Бессоновтың төньяҡ-көнсығыш башҡорттарының һәм көньяҡ-көнсығыш башҡорттарының наречиеһында һөйләшеүселәргә төбәп яҙған китаптары

а. “Букварь для башкир”, “Төньяҡ төрки телдәренең фонетикаһы”

б. “Башҡорттар өсөн әлифба”, “Первая после букваря книжка для чтения и практические первоначальные уроки для северо-восточных башкир”

в. “Букварь для башкир”, “Первая после букваря книжка для чтения и практические первоначальные уроки для юго-восточных башкир”

г. “Первая после букваря книжка для чтения и практические первоначальные уроки для северо-восточных башкир”, “Первая после букваря книжка для чтения и практические первоначальные уроки для юго-восточных башкир”

5. Ғәббәс Дәүләтшин башҡорт теленең диалекттарын түбәндәгесә классификациялай:

а. Көньяҡ диалект б. Юрматы, ҡыуаҡан, әйле диалекты

в. Көнсығыш диалект г. Юрматы, ҡыуаҡан, әйле, салйот, табын, дим диалекты

6. Т.Ғ.Байышев башҡорт телен ниндәй үҙенсәлектәре буйынса 7 һөйләшкә бүлә

а. Фонетик үҙенсәлектәр б. Морфологик үҙенсәлектәр

в. Лексик үҙенсәлектәр г. Фонетик, морфологик үҙенсәлектәр

7. Башҡорт телен 2 – көньяҡ һәм көнсығыш диалектҡа бүлеп өйрәнеүсе ғалим

А. М. Ҡашғари Б. Николай Катанов

В. В.В. Радлов Г. Ж. Кейекбаев

8. Башҡорт телендә 3 диалект барлығын иҫбат итеүсе ғалим

а. Н.Ишбулатов б. Ж.Кейекбаев в. Н.Мәҡсүтова г. С.Миржанова

9. 2011 йылда донъя кргән "Башҡорт диалектологияһы" уҡыу ҡулланмаһының авторы

а. Н.Ишбулатов б. Р.Шәкүр в. Н.Мәҡсүтова г. С.Миржанова

10. "Башҡорт теленең диалектологик атласы" нисәнсе йылда донъя күрә

а. 1970 б. 2002 в. 2005 г.2011

Текущий контроль № 1

Көнсығыш диалект

1. Көнсығыш диалекттың фонетик үҙенсәлектәрен сағылдырған һүҙҙәрҙе табығыҙ:

А. Ташлы ер, тоҙло аш, балалы ҡатын, белемле бала

Б. Ташлы ер, тоҙло аш, балалы ҡатын, белемне бала

В. Ташты ер, тоҙҙо аш, балалы ҡатын, белемде бала

2. Көнсығыш диалектта йыш ҡына һүҙ һәм ижек башында й өнө урынына

А. Ж ҡулланыла б. З ҡулланыла в. Ҙ ҡулланыла

3. Һаңғырау п, т, с, ҫ, ш, ф, к, ҡ, х тартынҡыларынан һуң Көнсығыш диалектта аффикстар ниндәй өн менән башлана?

А. Л өнө менән. Б. Д өнө менән. В. Т өнө менән.

4. Көнсығыш диалекттың ҡыҙыл һөйләшендә бала яҡын туғандарына мөрәжәғәт итеү өсөн түбәндәге һҙҙәрҙе ҡуллана:

а. Атый, әсей, апый б. Атай, әсәй, апай в. Әттә, әннә

5. Көнсығыш диалект XX быуаттың 20 – 30-сы йылдарында ниндәй ҡәбилә исеме менән йөрөтөлә?

А. Бөрйән Б. Юрматы В. Ҡыуаҡан

6. Көнсығыш диалект Башҡортостан менән сиктәш ниндәй өлкәләрҙә тараллған?

А. Пермь, Силәбе, Ырымбур өлкәләрендә

Б. Свердловск, Силәбе, Ырымбур өлкәләрендә

В. Свердловск, Силәбе, Курған өлкәләрендә

7. Көнсығыш диалектҡа ниндәй һөйләш ҡарамай?

А. Мейәс һөйләше. Б. Һаҡмар һөйләше. В. Ҡыҙыл һөйләше.

Текущий контроль № 2

Әй һөйләше

1. Әй һөйләшенә хас һөйләшсәләрҙе билдәләгеҙ.

А. Дыуан-мәсетле, ҡатай, лапаҫ, петрушка һөйләшсәләре

Б. Дыуан-мәсетле, лағыр, лапаҫ, күбәләк һөйләшсәләре

В. Дыуан-мәсетле, лағыр, лапаҫ, петрушка һөйләшсәләре

2. Әй һөйләшенә хас булған һүҙҙәрҙе табығыҙ.

А. Һәлмәк, әсе, һыбай, һырыу

Б. һалмаҡ, асы, һабай, һарыу
В. Ћалмаҡ, асы, һыбай, һырыу

3. Әй һөйләшендә сингармонизм законының ниндәй үҙенсәлеге һаҡланмай
А. Аңҡау гармонияһы
Б. Ирен гармонияһы
В. Ћуҙынҡылар һәм тартынҡылар гармонияһы

4. Әй һөйләшендә ниндәй дифтонг [ү] монофтонгыһына әйләнә
а. [өй] дифтонгыһы б. [ий] дифтонгыһы в. [ей] дифтонгыһы

5. Әй һөйләшенең ҡайһы һөйләшсәһендә эйеү модаль һүҙе киң ҡулланыла
А. Лағыр һөйләшсәһе
Б. Лапаҫ һөйләшсәһе
В. Дыуан-мәсетле һөйләшсәһе
Г. Петрушка һөйләшсәһе

6. Әҙәби телдәге әсәһенә оҡшаған, инәһенә оҡшаған һүҙбәйләнештәре дыуан-мәсетле һөйләшсәһендә нисек бирелә
а. Атас, инәс
б. Тас атаһы, тас әсәһе
в. Атаҡас, инәкәс

7. Шәлдәү – ҡамыр баҫыу лексик диалектизмы Әй һөйләшенең ҡайһы һөйләшсәһендә ҡулланыла
А. Лағыр һөйләшсәһе
Б. Лапаҫ һөйләшсәһе
В. Дыуан-мәсетле һөйләшсәһе
Г. Петрушка һөйләшсәһе

8. Лапаҫ һөйләшсәһендә әҙәби телдәге [с] өнө урынына ниндәй өн ҡулланыла
а. [з] өнө б. [ҙ] өнө в. [ҫ] өнө

Текущий контроль № 3

Мейәс һөйләше

1. Мейәс һөйләшендә һымаҡ, кеүек бәйләүесе (бүре кеүек) ниндәй ялғау ярҙамында белдерелә?
А. –мыш/-меш Б. –ҡай/-кәй В. –сай/- сәй

2. Баланың ата-әсәһенә, яҡын туғандарына оҡшашлығы ниндәй ялғау ярҙамында белдерелә
а. –ҡас/-кәс б. тас в. – с

3. Мейәс һөйләшен өйрәнеү нисәнсе йылда башлана
А. 1928 Б. 1950 В. 1976

4. Мейәс һөйләше Т.Ғ. Байышев классификацияһы буйынса ниндәй һөйләшкә ҡарай
а. Ҙ - ҫ һөйләше
б. һ – ҫ һөйләше
в. П – т һөйләше

5. Түбәндәге һүҙҙәрҙе Мейәс һөйләшендә яҙығыҙ: һыу, уҡыта, муйын, дуға, ағай, юрған, кесерткән, селәүсен, кеҫәл, мендәр

Текущий контроль №4
Арғаяш һөйләше

1. **Арғаяш һөйләшенең тел үҙенсәлеге:**

а) **ижек аҙағында яңғырау ҙ өнө Һаңғырауланып, *ҫ* өнөнә, ә ике Һуҙынҡы араҺында *ҫ* яңғырауланып, ҙ өнөнә күсә;**

б) **һүҙ уртаҺында Һәм Һүҙ аҙағында *ҫ,ҙ* өндәре урынына *h* өнө килә;**

в) **һүҙҙең Һәм ижектең алғы өлөшөндә *h* өнө, аҙағында *ҫ* өнө ҡулланылыусан;**

г) **дөрөҫ яуап юҡ.**

2. **Арғаяш һөйләше ниндәй райондарҙы үҙ эсенә ала:**

а) **Әбйәлил районы, Баймаҡ Һәм Бөрйән райондарыныц төньяҡ-көнсыгышы Һәм Белорет районының көнсығышы;**

б) **Силәбе өлкәҺенең Арғаяш Һәм Ҡоншаҡ райондары, ᴦКурган өлкәҺенең Сафакул Һәм Әлмән райондары;**

в) **Балаҡатай, Мәсетле, Ҡыйғы, Салауат, Учалы райондары;**

г) **Көйөргәҙе, Стәрлетамаҡ, Хәйбулла, Күгәрсен Стәрлебаш райондары.**

3. **Арғаяш һөйләше ниндәй диалектҡа ҡарай:**

а) **Көньяҡ диалект;**

б) **Төньяҡ-көнбайыш диалект;**

в) **Көнсығыш диалект;**

г) **Дөрөҫ яуап юҡ.**

4. **Әҙәби телдәге ҡаҙҙар Һүҙе Арғаяш Һөйләшендә нисек әйтелә:**

а) **каҺтар;**

б) **ҡаҙҙар;**

в) **ҡаҙлар;**

г) **ҡаҫтар.**

5. **Арғаяш Һөйләшенә ниндәй рәүештәр хас:**

а) **төп рәүештәр;**

б) **ялғаулы рәүештәр;**

в) **көсәйтеүсе рәүештәр;**

г) **бөтә яуап та дөрөҫ.**

6. **Арғаяш Һөйләшендә *менән* бәйләүесе нисә вариантта йөрөй:**

а) **1 (менән);**

б) **2 (менән/мынан);**

в) **3 (менән/мынан/ман);**

г) **4 (менән/мынан/ман/мән).**

7. **Арғаяш һөйләшендәге *атау* Һүҙе әҙәби телдә нимә аңлата:**

а) Атай;

б) Исем;

в) Утрау;

г) **Дәрт итеү.**

8. **Арғаяш Һөйләшендә *борон, тартым, терәү, түмән* Һәм *ахыры* Һүҙҙәре нимә булып килә:**

а) киҫәксә;

б) бәйләүес;

в) һүҙ;

г) бөтә яуап та дөрөҫ.

9. **мөмкинлек сифат ҡылымын ниндәй ялғау яҺай:**

а) -ҡылай (-келәй ...);

б) -ыуға (-еүгә ...);

в) -ҡалы (-кәле ...);

г) бөтә яуап та дөрөҫ.

10. **Арғаяш һөйләшенең төп фонетик үҙенсәлектәре ниндәй Һөйләш менән бәйле:**

а) Ҡыҙыл Һөйләше;

б) Салйот Һөйләше;

в) Әй-Мейәс Һөйләше;

г) Өршәк Һөйләше.

Текущий контроль №5

Асыуҙы Һөйләше

1. Асыуҙы һөйләше ниндәй территорияны үҙ эсенә ала?

а) Учалы районындағы типтәр ауылдарында таралған;

б) Әбйәлил районында, Баймаҡ районынын төньяк, Бөрйән районының төньяҡ- көнсығышында таралган;

в) Башҡортостандың төньяҡ- көнбайышында таралған;

г) Силәбе өлкәһенең төньяк- көнбайышында таралған.

2. Асыуҙы һөйләшенең үҙенсәлектәрен билдәләп, фольклорына ҡыҫҡаса характеристика биреүсе ғалим.

а) Ә. Ә. Юлдашев;

б) Н. Ф. Катанов;

в) Ғ. Й. Дәүләтшин;

г) Ж. Ғ. Кейекбаев.

3. Асыуҙы һөйләшендә әҙәби телдәге һүҙ һәм ялғау башында һ һәм ҫ өндәре урынына ниндәй өн килеүе мөмкин?

а) х;

б) с;

в) з;

г) ҙ.

4. Асыуҙы һөйләшендә ниндәй өндәр бөтөнләй тиерлек ҡулланылмай?

а) һ, ҫ;

б) с, ҫ;

в) з,ҙ;

г) х, с.

5. Ә. Ә. Юлдашев асыуҙы һөйләшенең төп үҙенсәлектәрен билдәләгәндә фонетика өлкәһендә татар теленән айырмалы нисә үҙенсәлек билдәләй?

а) 10;

б) 15;
в) 20;
г) дөрөҫ яуап юҡ.

6. Ә. Ә. Юлдашев "Типтәрҙәр һөйләше" темаһына диссертацияны нисәнсе йылда яҡлай?
а) 1940;
б) 1941;
в) 1950;
г) 1952.

7. Ҡылымдың хәҙерге заман II зат берлек формаһында башҡорт әҙәби телендәге - һың, - һең ялғауы урынына асыуҙы һөйләшендә ниндәй ялғау ҡулланыла?
а) ң;
б) н;
в) ңң;
г) нн.

8. Асыуҙы һөйләшенең үҙенә генә хас "тос" һүҙенең әҙәби телдәге мәғәнәһе ниндәй?
а) бойҙай;
б) ишек;
в) ҡыҙ кеше;
г) һауыт-һаба.

9. Асыуҙы һөйләшенең ниндәй һөйләш йәки халыҡ теле менән оҡшаш яҡтары бар?
а) Арғаяш һөйләше;
б) Ғәйнә һөйләше;
в) Себер татарҙары;
г) Дала ҡаҙаҡтары.

10. Асыуҙы һөйләшенең үҙенә генә хас "нәкес" һүҙенең әҙәби телдәге мәғәнәһе ниндәй?
а) ялкау;
б) йәш;
в) кесе;
г) елгер.

Рубежный контроль № 2
Көнсығыш диалект

1. Көнсығыш диалекттың ҡайһы һөйләшендә төбәү килеш ялғауы –ҡы/-ке, -ғы/-ге формаһында килә.
А. Ҡыҙыл б. Әй в. Мейәс г. Асыуҙы

2 . Апый, әсей, атый формалары Көнсығыш диалекттың ҡайһы һөйләшенә ҡарай.
А. Ҡыҙыл б. Әй в. Мейәс г. Асыуҙы

3. Көнсығыш диалекттың ҡайһы һөйләшендә әшәк, май соңғыртыу, ситаҡа лексемалары осрай.

А. Ҡыҙыл	б. Әй	в. Мейәс	г. Асыуҙы

4. Симейәм йур булды һөйләме Көнсығыш диалекттың ҡайһы һөйләшенә ҡарай.
А. Ҡыҙыл	б. Әй	в. Мейәс	г. Асыуҙы

5. Көнсығыш диалекттың ҡайһы һөйләшендә үгеҙсәй – похожий на быка, бүресәй – похожий на волка формалары ҡулланыла.
А. Ҡыҙыл	б. Әй	в. Мейәс	г. Асыуҙы

6. Көнсығыш диалекттың ҡайһы һөйләшендә с өнө һүҙ аҙағындағы ш өнө йоғонтоһонда ш өнөнә күсә.
А. Ҡыҙыл	б. Әй	в. Мейәс	г. Асыуҙы

7. Көнсығыш диалекттың ҡайһы һөйләшендә бит раҫлау киҫәксәһе менән параллель рәүештә ҡуй киҫәксәһе ҡулланыла.
А. Ҡыҙыл	б. Әй	в. Мейәс	г. Асыуҙы

8. Көнсығыш диалекттың ҡайһы һөйләше Учалы районы типтәр-башҡорт ауылдарының йәнле һөйләү телен берләштерә.
А. Ҡыҙыл	б. Әй	в. Мейәс	г. Асыуҙы

9. Әй һөйләшенең ниндәй һөйләшсәһендә һ өнө урынына ҫ өнө ҡулланыла.
А. Петрушка һөйләшсәһе	Б. Лапаҫ һөйләшсәһе
в. Лағыр һөйләшсәһе	г. Дыуан-мәсетле һөйләшсәһе

Текущий контроль № 8

Бирелгән һүҙҙәрҙе Көньяҡ диалекттың Өршәк һөйләшендә яҙығыҙ:

Һум – ҫом, таҫтамал – таҫтымал, ыумас – умас, балаһын – балаҫыны, Бәләбәйҙән – Бәләбәйҙин, һеҙҙең – ҫеҙең, ылымыҡ – баҡа ҫейҙеге, алабуға – нишана алабуға, меңьяпраҡ – аҡпаш/аҡбаш, умыртҡалыҡ – арҡа ҫөйәге.

Текущий контроль №6

Көньяҡ диалект Эйек-Һаҡмар һөйләше

1. Эйек-Һаҡмар һөйләшенең Һаҡмар- Һүрән зонаһы ниндәй һөйләшсәләргә бүленә?

а. Юшатыр, Нөгөш, Һаҡмар, Һүрән һөйләшсәләре

б. Түбәнге Һаҡмар, Үрге Һаҡмар, Һүрән, Юрматы һөйләшсәләре

в. Түбәнге Һаҡмар, Үрге Һаҡмар, Һүрән һөйләшсәләре

2. Эйек-Һаҡмар һөйләшенең Һаҡмар- Һүрән зонаһы менән Эйек-Юшатыр зонаһы киҫешкән урын ниндәй һөйләшсәгә ҡарай?

а. Эйек һөйләшсәһе

б. Һаҡмар һөйләшсәһе

в. Юшатыр һөйләшсәһе

3. Эйек-Һаҡмар һөйләшендә әҙәби телдәге [б] өнө урынына интервокал позицияла ниндәй өн ҡулланыла?

а. [б]

б. [п]

в. [в]

4. Эйек-Һаҡмар һөйләшендә ғәрәп һәм фарсы телдәренән үҙләштерелгән һүҙҙәрҙә һүҙ башындағы [ғ], [г] өндәре урынына ниндәй өн ҡулланыла?

а. [ғ], [г]

б. [ҡ], [к]

в. [ҙ] [ç]

5. Эйек-Һаҡмар һөйләшенә хас күплек ялғауҙарын табығыҙ:

а. -лар/-ләр, -нар/-нәр

б. –тар/-тәр, ҙар/-ҙәр, -дар/-дәр

в. –тар/-тәр, ҙар/-ҙәр, -дар/-дәр

Текущий контроль №7
Көньяҡ диалект Урта һөйләш

1. лт, мт, нт, ңт диссимилятив өн ҡушылмалары Көньяҡ диалекттың ҡайһы һөйләше өсөн хас.

а. Эйек- Һаҡмар һөйләше

б. Урта һөйләш

в. Дим һөйләше

2. Урта һөйләштә төбәү килештәге зат алмаштары ниндәй формала ҡулланыла.

а. Минеңә, һинеңә, аныңа

б. Мейә, сейә

в. Минегә, синегә, анығa

3. Урта һөйләштә сифаттарҙың артыҡлыҡ дәрәжәһен яһауҙа ниндәй киçәксәләр ҡулланыла

а. Иң, бик, үтә

б. Бигерәк, ифрат, иң

в. Айауһыҙ, ҙерә/зерә, шау

4. Профессор С.Ф.Миржанова урта һөйләште ниндәй өс һөйләшсәгә айыра?

а. Инйәр, Еҙем, Ҡырмыçҡалы һөйләшсәләре

б. Үрге Инйәр, Түбәнге Инйәр, Түбәнге Еҙем

в. Ҡатай, табын һәм дыуан-табын

Текущий контроль №8

Төньяҡ-көнбайыш диалект Ҡариҙел һөйләше

1. *Башымдағы шәлем бәләкәйерәк* һөйләме Ҡариҙел һөйләшендә нисек була?

а. *Башымдағы шалым бәләкәс*

б. *Пашымдағы шәлем пәләкәйерәк*

в. *Пашымдағы шәлем пелкейрәк*

2. Ҡариҙел һөйләшендә әҙәби телдәге һ, ç өндәре урынына ниндәй өн ҡулланыла

а. с

б. ч

в. з

3. ҡалала, ҡаланан һүҙҙәре ҡариҙел һөйләшендә нисек яңғырай

а. ҡалада, ҡаладан

б. ҡалала, ҡаланан

в. ҡалаҙа, ҡалаҙан

4. Ҡаризел һөйләшендәге Лаштыр майаш сүмесе сонтоҡта һөйләме әҙәби телдә нисек була.

а. Май сүмесе соланда

б. Иҫке сүмес (дуршлаг) һандыҡта

в. Лапшайған май сүмесе һандыҡта

Текущий контроль №9

Урта Урал һөйләше

1. Башҡортостан республикаһының ҡайһы районының төньяҡ өлөшө Урта Урал һөйләшенә ҡарай?

а) Хәйбулла районы

б) Мәсетле районы

в) Күгәрсен районы

2. Урта Урал һөйләшенең төп фонетик үҙенсәлеге нимә менән бәйле?

а) тартынҡыларҙың үҙгәреше менән;

б) һуҙынҡыларҙың үҙгәреше менән;

в) ялғауҙарҙың үҙгәреше менән/

3. Урта Урал һөйләшендә ниндәй аффикс һүҙ яһаусы һәм форма яһаусы аффикс булып тора?

а) -лыҡ/-лек

б) -ҡый/-кей

в) -ҡай/-кәй

4. Урта Урал һөйләшендә әҙәби телдәге б урынына:

а) П ҡулланыла

б) М ҡулланыла

в) Н ҡулланыла

5. Урта Урал һөйләшендә әҙәби телдәге ы,у ниндәй өн менән алмашына?

а) О өнө менән

б) И өнө менән

в) А өнө менән

6. Әҙәби телдәге мәрйен һүҙе Урта Урал һөйләшендә нисек яҙыла?

а) мәржен

б) мерйән

в) мәрйән

7. Урта Урал һөйләшендәге мис (бис) һүҙе нимә аңлата?

а) мейес

б) бейеүсе

в) бик

8. Әҙәби телдәге сәтләүек һүҙе Урта Урал һөйләшендә нимә аңлата?

а) сәк-сәк

б) икмәк

в) бауырһаҡ

Урта Урал һөйләшендәге мейә һүҙенең әҙәби телдәге мәғәнәһе:

а) мейе
б) миңә
в) мөрйә

9. Әҙәби телдәге өкө һүҙе Урта Урал һөйләшендә:
а) туҡмаҡбаш
б) май сыпсығы
в) бөкәй

Текущий контроль №10
Көньяҡ диалект Ғәйнә һөйләше

1. Ғәйнә һөйләшенә ниндәй районндар ҡарай?

а) Башкортостан республикаһының Нуриман, Иглин, Благовещен,Өфө, Ырымбур өлкәһенең Красногвардеецк һәм Александровка райондары;

б) Башкортостан республикаһынын Мәсетле районының (көньяҡ өлөшө), Дыуан, Ҡыйгы, Салауат, Балаҡатай райондары;

в) Пермь крайынын көньяҡ - Барҙа, Чернушка, Уҫы, Пермь, Октябрь, Нынва, Уйын райондары инә.

2. *«Балайылга»* һүҙе ғәйнә һөйләшендә ниндәй мәғәнә бирә:
а) йылга башы
б) шишмә
в) күл.

3. Әҙәби телдәге -ныҡы/, *-неке, -ғы, -ге* ялғауҙары урынына, ғәйнә һөйләшендә ниндәй ялғау ҡулланыла:
а) -ның, -нең
б) -дың, -дең
в) –ҙың, -ҙең

4. Әҙәби телдәге *«менән»* бәйләүесе, ғәйнә һөйләшендә ниндәй формаларҙа килә:
а) белән, менән
б) бели, менен
в) беле, бели, белен

5. Әҙәби телдәге -да баһа/-дә баһа киҫәксәләре урынына, ғәйнә һөйләшендә ниндәй киҫәксәләр ҡулланыла:
а) -ҡый, - кий, -ҡы, -ҡу, -ке, -кәй, -кә
б) -тый, -тей, -кәй, -ҡай
в) -дәһә, -даһа

6. *«Бәләкәй, белмәйем, йоҡо»* һүҙҙәрен Ғәйнә һөйләшенә үҙгәртһәң нисек була:
а) белкей, белмәм, йок
б) белкий, белмим, йоко
в) бәләкий, белмәм, йоҡ

7. Әҙәби телдәге *«ыласын»* һүҙен Ғәйнә һөйләшенә үҙгәртһәң нисек әйтелә:
а) лачын
б) алачын
в) алачын

8. Әҙәби телдәге «һ», «ҫ» өндәре, Ғәйнә һөйләшендә ниндәй өнгә тап килә:

а) с
б) ҙ
в) з

9. Ғәйнә һөйләшенә эйәлек килеш аффикстары урынына ниндәй ялғау ҡулланыла:
а) -ныҡы, -неке
б) -ҙыҡы, -ҙеке
в) ялғау ҡушылмай

10. Ғәйнә һөйләшендә -ғас, -гәс ялгаулы хәл ҡылымдарында һәм башҡа осрактарҙа ниндәй өн осрай:
а) с
б) д
в) з.

Текущий контроль №11
Көньяҡ диалект Танып һөйләше

1. Балтас, Борай, Мишкә, Дүртөйлө, Тәтешле районларында ниндәй һөйләштә һөйләшәләр?
а) ѓҠызыл һөйләшендә;
б) Асыуҙы һөйләшендә;
в) Танып һөйләшендә.

2. Танып һөйләшендә әҙәби телдәге с өнө урынында ниндәй өндәр ҡулланыла?
а) ҙ, д, т;
б) һ, ч, з;
в) ç, һ, ч;

3. Танып һөйләшендә ҡайһы осраҡта -ғайны, -гәйне аффикстары ҡулланыла?
а) хәҙерге заманды белдереү өсөн;
б) күптән үткән заманды белдереү өсөн;
в) киләсәк заманды белдереү өсөн;

4. Танып һөйләшендәге ләпәк һүҙе әҙәби телде ниндәй һүҙҙе аңлата?
а) батҡаҡ;
б) буран;
в) нигеҙ.

5. Бына юк ласа һүҙбәйләнеше ниндәй һөйләшкә ҡарай?
а) Әй һөйләше;
б) Егән һөйләше;
в) Танып һөйләше.

Текущий контроль №12
Көньяҡ диалект Түбәнге Ағиҙел-Ыҡ һөйләше

1. Түбәнге Ағиҙел- Ыҡ һөйләше ниндәй һөйләштәргә яҡын тора?
а) Дим, Танып, Ғәйнә һөйләштәре;
б) Ҡариҙел, Егән, Ҡыҙыл һөйләштәре;
в) Урта Урал, Танып, Ғәйнә һөйләштәре.

2. Түбәнге Ағиҙел- Ыҡ һөйләше ниндәй райондарҙы үҙ эсенә ала?

а) Ҡалтасы, Баҡалы, Саҡмағош, Бүздәк, Шаран, Туймазы һ. б.;

б) Учалы, Белорет, Баймаҡ, Әбйәлил һ. б.;

в) Балтас, Борай, Миәкә, Дүртөйлө һ. б.;

г) Асҡын һәм Ҡариҙел райондары.

3. Түбәнге Ағиҙел- Ыҡ һөйләшендә башка телдәрҙән үҙләштерелгән һүҙҙәрҙә һәм кеше исемдәрендәге З өнө нидәй өнгә йәки өндәргә күсә?

а) д;

б) з;

в) с, ç;

г) д,ҙ;

4. Түбәнге Ағиҙел- Ыҡ һөйләшендә әҙәби телдәге һүҙ һәм ижек башындағы Й өнө урынына ниндәй өн ҡулланыла?

а) ч;

б) ж;

в) ҙ;

г) з.

5. Түбәнге Ағиҙел- Ыҡ һөйләшендә әҙәби телдәге төп башҡорт һүҙҙәрендә С өнө урынына ниндәй өн ҡулланыла?

а) ç;

б) ҙ;

в) ч;

г) ж.

6. Түбәнге Ағиҙел- Ыҡ һөйләшендә әҙәби телдәге һүҙҙәрҙәге килеш ялғауҙарында ң өнө урынына ниндәй өн ҡулланыла?

а) м;

б) н;

в) л;

г) дөрөç яуап юк.

7. Түбәнге Ағиҙел- Ыҡ һөйләшендәге күшәүер һүҙенең әҙәби телдәге мәғәнәһе.

а) ялкау;

б) шәп;

в) кыйыу;

г) етеҙ.

8. Түбәнге Ағиҙел- Ыҡ һөйләшендә әҙәби телдәге ЗАМАН һүҙе ниндәй формала килә?

а) ҙаман;

б) даман;

в) аман;

г) шул ук.

9. Түбәнге Ағиҙел- Ыҡ һөйләшендә әҙәби телдәге БАЛДАҡ һүҙе ниндәй формала килә?

а) балтаҡ;

б) баллаҡ;

в) балҡаҡ;

г) дөрөç яуап юк.

10. Түбәнге Ағиҙел- Ыҡ һөйләшендәге ЫРҠЫМ БИРМӘҮ һүҙенең әҙәби телдәге мәғәнәһе.

а) иғтибар итмәү;
б) ярҙам итмәү;
в) вакыт бүлмәү;
г) дөрөҫ яуап юҡ.

Критерии оценки (в баллах):

Процент правильных ответов	Количество баллов
85 - 100 %	3
65 - 84%	2
45 - 64%	1
менее 45%	0

Творческие задания

Түбәндә бирелгән тематик төркөмдәрҙең береһенә миҫалдар яҙып алығыҙ, тупланған материалды артабан курс һәм диплом эшендә анализларға мөмкин.

- йылҡысылыҡ, һыйыр малы, һарыҡ-кәзә, ҡош-ҡорт һәм уларға бәйле һүҙҙәр. Уларҙың төҫтәренә, йәшенә, енесенә бәйле һүҙҙәр. Мал-тыуар ауырыуҙарының атамалары.
- ҡыр йәнлектәре, ҡоштар, балыҡтар, йылан-саян, кимереүселәр, бөжәктәр донъяһы менән бәйле һүҙҙәр.
- йылға, күл, тау, ер-һыу өлөштәрен күрһәткән һүҙҙәр.
- астрономия (ҡояш, ай, йондоҙлоҡ) менән бәйле һүҙҙәр.
- тәбиғәт күренештәрен белдергән һүҙҙәр.
- үҫемлектәрҙең исемдәре һәм уларға ҡараған һүҙҙәр.
- игенселек, баҡсасылыҡ, урман хужалығы һәм бесән әҙерләүгә бәйле һүҙҙәр.

Критерии оценки (в баллах):

Критерии оценивания отчета	Количество баллов
Студент предоставил письменную работу и ответил на все вопросы преподавателя по теме, возможно наличие недочетов	1
Студент не предоставил письменную работу и ответил на все вопросы преподавателя по теме	0

5. Учебно-методическое и информационное обеспечение дисциплины

5.1. Перечень основной и дополнительной учебной литературы, необходимой для освоения дисциплины

Основная литература:

1. Хөсәйенова Л.М. Башҡорт диалектологияһы. – Стәрлетамаҡ: СДПА, 2011. – 154 бит.

2. Шәкүр Р. Башҡорт диалектологияһы: укыу ҡулланмаһы. – Өфө: БДПУ, 2011. – 220 бит.

Дополнительная литература:

1. Актуальные проблемы диалектологии языков народов России: Материалы X региональной конференции. – Уфа, 2010. – 272 с.

2.Баишев Т.Г. Башкирские диалекты в их отношении к литературному языку. – М.: Изд-во МГУ, 1955. – 112 с.; Уфа: Гилем, 2006. – 132 с.

3. Башҡорт теленең диалектологик һүҙлеге. – Өфө: Китап, 2002. – 430 бит.

1. Ишбулатов Н.Х. Башҡорт теле һәм унын диалекттары. – Өфө: Китап, 2000. – 210 бит.
2. Максютова Н.Х. Восточный диалект башкирского языка (в сравнительно-

историческом освещении). – М.: Наука, 1976. – 292 с.
3. Миржанова С.Ф. Южный диалект башкирского языка. – М.:Наука, 1979. – 272 с.
4. Миржанова С.Ф. Северо-западный диалект башкирского языка: Формирование и современное состояние. – Уфа: Китап, 2006. – 296 с.
5. Башҡорт теленең диалекттары һүҙлеге. – Өфө:Китап, 2002. – 432 бит.
6. Диалектологический атлас башкирского языка. – Уфа: Гилем, 2005. – 232 с., 169 карт.
7. Хөсәйенова Л.М. Башҡорт диалектологияһы: Диалектологик материалдар йыйыу буйынса программа. – Стәрлетамаҡ: СДПА, 2009. – 36 бит.

1. Актуальные проблемы диалектологии языков народов России: Материалы Х региональной конференции. – Уфа, 2010. – 272 с.

2.Баишев Т.Г. Башкирские диалекты в их отношении к литературному языку. – М.: Изд-во МГУ, 1955. – 112 с.; Уфа: Гилем, 2006. – 132 с.

3. Башҡорт теленең диалектологик һүҙлеге. – Өфө: Китап, 2002. – 430 бит.

8. Ишбулатов Н.Х. Башҡорт теле һәм уның диалекттары. – Өфө: Китап, 2000. – 210 бит.
9. Максютова Н.Х. Восточный диалект башкирского языка (в сравнительно-историческом освещении). – М.: Наука, 1976. – 292 с.
10. Миржанова С.Ф. Южный диалект башкирского языка. – М.:Наука, 1979. – 272 с.
11. Миржанова С.Ф. Северо-западный диалект башкирского языка: Формирование и современное состояние. – Уфа: Китап, 2006. – 296 с.
12. Башҡорт теленең диалекттары һүҙлеге. – Өфө:Китап, 2002. – 432 бит.
13. Диалектологический атлас башкирского языка. – Уфа: Гилем, 2005. – 232 с., 169 карт.
14. Хөсәйенова Л.М. Башҡорт диалектологияһы: Диалектологик материалдар йыйыу буйынса программа. – Стәрлетамаҡ: СДПА, 2009. – 36 бит.

5.2. Перечень ресурсов информационно-телекоммуникационной сети «Интернет» и программного обеспечения, необходимых для освоения дисциплины

1. башкирская-энциклопедия.рф›index.php
2. http://www.yshatir.ru/aul-tarihy/1489-yashymbt-auyly-keshelre-nisek-ylsh.html
3. bashkort.com›index.php
4. zachetik.ru›ref-128911-istoricheskaya-osnova-
5. docs.exdat.com›docs/index-48414.html…

6. Материально-техническая база, необходимая для осуществления образовательного процесса по дисциплине

Наименование специализированных аудиторий, кабинетов, лабораторий	Вид занятий	Наименование оборудования, программного обеспечения
1	2	3
Аудитория 417	Практические занятия	Демонстрационное оборудование: доска, проектор – 1 шт., переносной экран – 1 шт. Специализированная мебель: столы, стулья (26 посадочных мест).

Приложение 1

ФГБОУ ВО «УФИМСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ НАУКИ И ТЕХНОЛОГИЙ»
СИБАЙСКИЙ ИНСТИТУТ (ФИЛИАЛ)УУНиТ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СОДЕРЖАНИЕ РАБОЧЕЙ ПРОГРАММЫ

дисциплины БАШКИРСКАЯ ДИАЛЕКТОЛОГИЯ на **8** семестре
(наименование дисциплины)

ОЧНАЯ
форма обучения

Вид работы	Объем дисциплины
Общая трудоемкость дисциплины (ЗЕТ / часов)	3/108
Учебных часов на контактную работу с преподавателем:	31,2
лекций	16
практических/ семинарских	14
лабораторных	-
других (групповая, индивидуальная консультация и иные виды учебной деятельности, предусматривающие работу обучающихся с преподавателем) (ФКР)	1,2
из них, предусмотренные на выполнение курсовой работы/курсового проекта	-
Учебных часов на самостоятельную работу обучающихся (СР)	49,8
из них, предусмотренные на выполнение курсовой работы/курсового проекта	-
Учебных часов на подготовку к экзамену/зачету/дифференцированному зачету (Контроль)	27

Форма(ы) контроля:
экзамен – 6 семестр

№ п/п	Тема и содержание	Форма изучения материалов: лекции, практические занятия, семинарские занятия, лабораторные работы, самостоятельная работа и трудоемкость (в часах)			Основная и дополнительная литература, рекомендуемая студентам (номера из списка)	Задания по самостоя тельной работе студентов	Форма текущего контроля успеваемости (коллоквиумы, контрольные работы, компьютерные тесты и т.п.)
		ЛК	**ПЗ/СЗ**	**СР**			
	V семестр						
1	2	1	2	6	8	9	10
1.	Диалектология фәне, уның өйрәнеү объекты, бурыстары. Диалекталь берәмектәр: диалект, һөйләш, һөйләшсә. Диалекттарҙы һәм һөйләштәрҙе өйрәнеүҙең әһәмиәте. Диалектология һәм бүтән фән тармаҡтары.	2	2	8	1, 2, 3, 5, 10 1.Электронная библиотечная система «ЭБ БашГУ» - https://elib.bashedu.ru/ 2. Электронная библиотечная система «Университетская библиотека онлайн» - https://biblioclub.ru/ 3. Электронная библиотечная система издательства «Лань» - https://e.lanbook.com/ 4. Электронный каталог Библиотеки БашГУ - http://www.bashlib.ru/catalogi/	СР №1	*Конспекты научной и учебной литературы (задания для самостоятельной работы)*

2.	Башҡорт диалект һәм һөйләштәренең формалашыу шарттары. Башҡорт теленең һәм диалекттарының башҡа төрки телдәргә мөнәсәбәте. Диалект һәм һөйләштәрҙе айырғыс критерийҙар. Диалекттарҙың әҙәби телгә мөнәсәбәте. Диалект һәм һөйләштәрҙе өйрәнеү методтары.	2	2	8		СР №2	*Составление календарно-тематического плана*
3.	Башҡорт диалекттарын өйрәнеү тарихы: А.Г.Бессонов, М. Ҡулаев һәм Н.К. Дмитриевтың эшмәкәрлеге. Ғәббәс Дәүләтшин, Т.Ғ. Баишев һәм Ж.Ғ. Кейекбаев классификациялары.	4	2	8	1, 2, 3, 5, 10 1.Электронная библиотечная система «ЭБ БашГУ» - https://elib.bashedu.ru/ 2. Электронная библиотечная система «Университетская библиотека онлайн» - https://biblioclub.ru/ 3. Электронная библиотечная система издательства «Лань» - https://e.lanbook.com/ 4. Электронный каталог Библиотеки БашГУ - http://www.bashlib.ru/catalogi/	СР №3, СР №4	*Устный опрос по вопросам СР, проблемное обсуждение. Доклад. Подготовка дидактических и наглядныхматериалов для портфолио (методической папки)*
4.	Башҡорт теленең диалекттар системаһы һәм уны классификациялау мәсьәләһе: Н.Х. Ишбулатов, Н.Х. Мәҡсүтова, С.Ф. Миржанова, Р.З.Шәкүров һ.б. хеҙмәттәре.	2	2	8	1, 2, 3, 5, 10 1.Электронная библиотечная система «ЭБ БашГУ» - https://elib.bashedu.ru/ 2. Электронная библиотечная система «Университетская библиотека онлайн» -	СР №5	*Устный опрос, задания для СР, подготовка и показ фрагмента урока (ролевая игра)*

					https://biblioclub.ru/ 3. Электронная библиотечная система издательства «Лань» - https://e.lanbook.com/ 4. Электронный каталог Библиотеки БашГУ - http://www.bashlib.ru/catalogi/		
5.	Көнсығыш диалект. Биләгән территорияһы, халыҡтың ырыу-ҡәбилә составы. Диалекттың төп фонетик, морфологик, лексик үһенсәлектәре. Көнсығыш диалект составындағы һөйләштәр: Әй, Мейәс, Ҡыҙыл, Асыуҙы, Арғаяш һәм Салйот һөйләштәре; уларҙың фонетик, морфологик һәм лексик үҙенсәлектәре.	2	2	16	1, 2, 3, 5, 10 1.Электронная библиотечная система «ЭБ БашГУ» - https://elib.bashedu.ru/ 2. Электронная библиотечная система «Университетская библиотека онлайн» - https://biblioclub.ru/ 3. Электронная библиотечная система издательства «Лань» - https://e.lanbook.com/ 4. Электронный каталог Библиотеки БашГУ - http://www.bashlib.ru/catalogi/	СР №6	*Устный опрос, составление блок-схем по морфологии, плана-конспекта урока*
6.	Көньяҡ диалект һәм уға ҡараған һөйләштәр: Эйек-Һаҡмар, Дим, Өршәк, Урта, Егән һөйләштәре һәм уларҙың фонетик, морфологик һәм лексик үҙенсәлектәре	2	2	8	1, 2, 3, 5, 10 1.Электронная библиотечная система «ЭБ БашГУ» - https://elib.bashedu.ru/ 2. Электронная библиотечная система	СР №7	*Конспекты научной и учебно-методической литературы , задания для СР, подготовка фрагмента урока*

					«Университетская библиотека онлайн» - https://biblioclub.ru/ 3. Электронная библиотечная система издательства «Лань» - https://e.lanbook.com/ 4. Электронный каталог Библиотеки БашГУ - http://www.bashlib.ru/catalogi/		
7.	Төньяҡ-көнбайыш диалект һәм уға ҡараған һөйләштәр: Ҡариҙел, Урта Урал, Ғәйнә, Танып, Түбәнге Ағиҙел-Ыҡ һөйләштәре. Уларҙы башҡа һөйләштәрҙән айырып тороусы фонетик, морфологик һәм лексик үҙенсәлектәр. Был һөйләштәргә булған ҡараштар.	2	2	3.8	1, 2, 3, 5, 10 1.Электронная библиотечная система «ЭБ БашГУ» - https://elib.bashedu.ru/ 2. Электронная библиотечная система «Университетская библиотека онлайн» - https://biblioclub.ru/ 3. Электронная библиотечная система издательства «Лань» - https://e.lanbook.com/ 4. Электронный каталог Библиотеки БашГУ - http://www.bashlib.ru/catalogi/	СР №8, СР №9, СР №10, СР №11	*Выступление с докладом, составление плана-конспекта и показ фрагмента урока (ролевая игра)*
	ИТОГО	**16**	**14**	**49.8**			